

“PAROLUMU UNUTDUM”, “VƏSIQƏM EVDƏ QALIB”, “PUL YADIMDAN ÇIXIB” ERASINA SON QOYULUR

Azərbaycanda da biometrik texnologiyalar tətbiq olunacaqmı?

Texnologiyanın sürətli inkişafı insanların həyat şəraitini tamamilə dəyişməyə davam edir. Artıq insanlar sərbəst şəkildə heç bir sənəd götürmədən istədiklərə yerə gedib, istədikləri şeyləri alıb həyatı zövqlə yaşamaq erasına qədəm qoymaqladırlar. Bütün bu rahatlığa biometrik texnologiyaların köməyi ilə nail olunur.

Biometrik texnologiyalar insanların avtomatik sistemlər tərəfindən avtomatik tanınması üsullarından biridir. İnsanların davranışı və ya fizioloji xüsusiyyətlərindən istifadə etməklə şəxsiyyəti müəyyən edilir. Bu üsullar fərqlidir. Müxtəlif biometrik xarakteristikalardan istifadə etmək olar: barmaq izləri, səs, sifətin cizgisi, gözün quzehli qişası, dnt və s.

Parol şəxsin özüdür

Biometrik texnologiyalardan sərhəd keçid məntəqələrində müəyyən sistemə daxil olanda giriş nəzarət etmək, sistemə yalnız tanınan, icazəsi olan şəxslərin buraxılması üçün, bankda, alış-veriş mərkəzlərində istifadə edilir. Məsafədən şəxs özünü sistemə tanıdır və istədiyi əməliyyatı sərbəst həyata keçirir.

Gündəlik həyatımızda kompüter və internetdən yararlandıqda paroldan istifadə edirik. Amma təhlükəsizlik baxımından parolların çatışmayan cəhətləri çoxdur.

Azərbaycan Elmlər Akademiyası İnformasiya Texnologiyaları İnstitutunun şöbə müdiri Yedigər İmamverdiyev bunu belə izah edir: “Müxtəlif informasiya sistemlərinə -elektron poçt, kompüter və s. daxil olanda insan öz rahatlığı üçün bir parolu yadda saxlayır. Əgər şifrələrdən biri sındırılıbsa, ələ keçirilibsə təhlükəsizlik sual altında qalır. Biometrik texnologiyalar belədir ki, insan heç vaxt unutmur, yadından çıxarmır, ya unudub evdə qoymur, axtarmır, həmişə insanın öz üstündədir, hər hansı bir narahatçılığa səbəb qalmır”.

Biometrik eyniləşdirmə sisteminin yaradılmasının məqsədləri insanların, cəmiyyətin və dövlətin maraqları arasında balansın saxlanması təmin edilməsi, milli təhlükəsizlik sisteminin təkmilləşdirilməsi, qanunsuz miqrasiya və cinayətkarlıqla mübarizənin gücləndirilməsi və digər ölkələrin müvafiq orqanları ilə biometrik informasiya mübadiləsinin

tənzimlənməsidir.

Xarici ölkələrin təcrübəsi necədir?

2001-ci il 11 sentyabr terror hadisələrindən sonra bir sıra inkişaf etmiş ölkələr biometrik eyniləşdirmə sistemlərinə keçməyə başlayıblar. İngiltərənin qərbindəki kəndlərin birində uşaq bağçasında biometrik sistemlərdən istifadə edilir. Crown House adlı bağçaya körpələrini gətirən valideynlər əl izlərini sistemə tanıtdıqdan sonra içəri girə bilirlər. Bütün bunlar uşaqların təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədi güdür və valideynlər narahatlıq hissi keçirmədən öz işlərinin dalınca gedə bilirlər. Amerikada fəaliyyət göstərən sığorta şirkətləri də biometrik sistemlərdən istifadə edirlər. Müştərilər üçün çox rahat bir şərait təşkil edilib, onlar parollarını unutmaq problemini yaşamırlar. Sistemə tanıdıldıqdan sonra əməliyyatı manesiz həyata keçirə bilirlər. Kaliforniyada yerləşən San-Diyeqo ştatında “Poway” adlı skeyt-parka giriş üçün barmaq izlərindən istifadə edilir. Skeyt sürmək istəyən vətəndaşlar əvvəlcədən yoxlanıbdan keçir, identifikasiya olunur, sonra parka buraxılır. Bütün bunlar vandalizmin, terrorizmin və xuliqanlıqın qarşısını almaq üçün təşkil edilmişdir. Kanada Parlamenti öz təhlükəsizliyini təmin etmək üçün binaya girişdə biometrik texnologiyalardan istifadə etməyə hazırlaşır. Ümumilikdə dövlət obyektlərinin təhlükəsizliyini qorumaq üçün biometrik sistemlər quraşdırılmaqdadır. Yaponiyada keçirilmiş RetailTech 2010 sərəgisində Koka-kola satan avtomat nümayiş etdirilmişdir. İçkini almaq üçün əl izini aparata tanımaq kifayətdir. Hansısa kartın parolunu daxil etmək, mobil köçürmə və s. kimi əlavə işlərdən istifadə etmək üçün müştəri vaxt sərf etmir.

Biometrik texnologiyalar parolla müqayisədə kifayət qədər dəqiqdirlər

Bu texnologiya hüquq mühafizə orqanlarının işində 100 ildən çoxdur ki istifadə edilir. Barmaq izləri, səs texnologiyaları, səsə görə şəxsiyyəti müəyyən etmək, danışan şəxsin əhval-ruhiyyəsini hiss etmək, yəni o sərbəst danışır, məcburiyyət qarşısında danışır, danışdığı dil onun doğma dilidir, yoxsa 2- ci

dilidir və s. Qəzalar nəticəsində həlak olmuş şəxslərin şəxsiyyətinin müəyyən edilməsində biometrik texnologiyalar böyük əhəmiyyətə malikdir. Gələcəkdə elektron-hökumət, elektron-dövlət, elektron-servislər təkmilləşdikcə həmin xidmətlərdən istifadə etmək üçün şəxsiyyət öz kimliyini bildirməlidir. Mütəxəssis Y.İmamverdiyev biometrik texnologiyaların geniş tətbiqini bilavasitə şəxsiyyəti təsdiq edən pasport, viza, əsas etibarilə elektron hökumətin elektron xidmətlərindən avtomatik istifadə etməklə bağlayır: “O xidmətlərin keçidləri indi olduqca müxtəlifdir. Burada müxtəlif arayışların alınmasından tutmuş müxtəlif sənədlərin, sürücülük vəsiqəsi, pasport və digər sənədlərin əldə edilməsi nəzərdə tutulur. Hərdən dövlət orqanlarının qarısını döyməsən, bürokratik əngəlləri aşmasan və s. sənədləri əldə etmək mümkün olmur. Bu texnologiya məsafədən olaraq onları əldə etmək imkanı yaradır. Müəyyən ödənişlər, bank hesabları, əməliyyatları, kommunal xərclərin ödənilməsi zamanı öz şəxsiyyətimizi biometrik texnologiyaların vasitəsilə sistemə sübut edə bilirik”.

Beynəlxalq Mülki Aviasiya Təşkilatının (İCAO) 188 üzv dövləti 2005-ci ildə razılaşımlar ki, 1 aprel 2010-cu ildən gec olmayaraq İCAO standartı üzrə maşınla oxunan pasport (Machine readable Travel Document, MRDT) verməyə başlamalıdırlar. Hazırda bunu 110 ölkə həyata keçirməkdədir.

2005-ci ildə BMT təşkilatın bütün üzv ölkələrinə 2010-cu ilə kimi şəxsiyyətin biometrik eyniləşdirilməsinə keçmələri üçün müraciət etmişdir. Azərbaycanda biometrik sistemlərin yaradılması üçün görülən işlər nə yerdədir?

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 06 mart 2006-cı il tarixli 1348 nömrəli Sərəncamı “Azərbaycan Respublikasında biometrik eyniləşdirmə sisteminin yaradılması üzrə Dövlət Komissiyası və Dövlət Proqramının hazırlanması haqqında”dır. 13 fevral 2007-ci il sərəncamı ilə isə Azərbaycan Respublikasında biometrik eyniləşdirmə sisteminin yaradılması üzrə 2007-2012-ci illər üçün Dövlət Proqramı təsdiq edilmişdir. Dövlət Proqramının həyata keçirilməsi iki mərhələdə nəzərdə tutulub. Y.İmamverdiyevin sözlərinə görə, 1-ci mərhələdə -2007-2009-cu illər informasiya sisteminin yaradılması üçün normativ hüquqi bazanın yaradılması, təkmilləşdirilməsi istiqamətində biometrik informasiya haqqında qanun qəbul olundu. “Biometrik servislərin fəaliyyətinin təşkili üzrə Nazirlər Kabineti qaydaları təsdiq edib, fərdi məlumatların mühafizəsi haqqında qanun layihəsi hazırlanıb. Milli Məclisdə müəyyən mərhələlərdən keçirildi. Əlavə məlumatlar icazəsiz istifadə oluna bilər. Fərdi məlumatların mühafizəsi haqqında isə qanun qəbul olunmalıdır. 2-ci mərhələdə isə -2010-2012-ci illər biometrik texnologiyaların tətbiqi sahələrinin

genişləndirilməsi və onların təkmilləşdirilməsi, biometrik informasiya servislərinin təşkil edilməsi nəzərdə tutulur. Biometrik texnologiyaların istehsalatında, elmdə və s. istifadəsi bizim üçün yenilikdir. Dünya təcrübəsinin öyrənilməsi üzrə biometrik pasportların istehsalının təşkili üzrə müəyyən işlər görülüb. Biometrik pasportlar verən istehsalçılarla danışıq, ölkənin, xarici ölkələrin təcrübəsinin öyrənilməsi, ümumiləşdirilməsi, ölkəmiz üçün ən optimal variantın seçilməsi üzrə işlər aparılır. Biometrik servislər deyəndə təkcə dövlət təşkilatları nəzərdə tutulmur, toplanmış biometrik məlumatlar ya mərkəzi bazada, ya da paylanmış verilənlər bazasında yığılaçaqlar”.

Biometrik verilənlər bir dəfə alınbsa, ondan ortağ şəkildə həm dövlət təşkilatları, həm də icazəsi olan biznes strukturları istifadə edə bilər. Şəxsiyyətin tanınması üçün servis xidməti göstərilən zaman şəxsiyyəti identifikasiya etməyə zərurət yaranır. Bu zaman bir sıra hüquq mühafizə orqanları, sərhəd nəzarəti ilə məşğul olanlar, viza sənədləri, şəxsiyyəti təsdiq edən vəsiqəni hazırlayan təşkilatlar, Xarici İşlər, Səhiyyə, İqtisadi İnkişaf, Maliyyə nazirlikləri ortağ şəkildə istifadə edə bilərlər. Azərbaycan İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu isə bu dövlət proqramına elmi dəstək funksiyası həyata keçirir.

Biometrik texnologiyalar tibb sahəsində də inqilab yaradır

Biometrik texnologiyalar fərdi məlumatların mühüm bir növüdür və imkanları təkcə şəxsiyyəti tanımaqla bitmir. Gözün quzeyli qişasının şəklinə görə müəyyən xəstəliklərin yaranmasının qarşısını almaq olar, şəxsiyyətin müəyyən xüsusiyyətlərini, sağlamlıq vəziyyəti, vərdişlər, barmaq izlərinə görə isə şəkər xəstəliyinə meyillik və s. araşdırıla bilər.

Biometrik texnologiyaların tətbiqi bizə nə verəcək?

Mütəxəssisin sözlərinə görə, sərhəd keçid məntəqələrində keçid asanlaşacaq, icazəsi olmayan şəxs, terrorçu, qaçaq və cinayətkarlar daha tez müəyyən ediləcək. “Tələbə şəhərciyində, yataqxanalarda, elektron-kitabxanalarda biometrik texnologiyaların tətbiqi təhlükəsizlik tədbirlərinin yüksək nəticə verməsinə səbəb olacaq”.

Biometrik texnologiyalar insanların şəffaf və təhlükəsiz, rahat həyat sürməsi üçün bir başlanğıc olacaq.

Vüsalə Ələvsətqızı
Milli.Az